

LITTERATUR

KONSERVATIV IDÉPOLITIK. II

Av GUNNAR UNGER

Fastän Mats Kihlbergs och Donald Söderlinds »*Två studier i svensk konservatism*» precis som Elvanders avhandling om den konservativa idédebatten förs fram till just året 1922, kan man utan vidare säga att den förra i väsentliga avseenden kompletterar den senare. Kihlberg behandlar »*Aktivismens huvudorgan Svensk Lösen*», Söderlind »*Demokrati och parlamentarism i svensk högerpress 1918-22*». Tillsammans ger de en mycket intressant bild av hur de idéströmningar som Elvander analyserar i sin avhandling satt sin prägel på konservativ publicistik under ett avgörande skede i svensk samhällsutveckling, vid åren kring det s. k. demokratiska genombrottet.

Kihlberg har otvivelaktigt haft den tacksammaste uppgiften. Det stoff han har att röra sig med är ingenting mindre än fascinerande. Svensk Lösen utgjorde under de två år, 1916-18, den utkom, den djärvaste, personligaste, mest stridbara och mest stimulerande opinionsyttring som väl någonsin förekommit i svensk konservativ idédebatt. Det har förvisso inte varit Kihlbergs avsikt att söka åstadkomma något slags *Ehrenrettung* av aktivisterna och deras meningsfränder. Men i realiteten har han gjort just detta genom att bringa i erinran den utomordentliga intellektuella livaktighet gränsande till fantasteri, det glödande patriotiska patos och den frej-

diga polemiska skicklighet som utmärkte kretsen kring Svensk Lösen. I jämförelse med vad den presterade förefaller det mesta i de följande decenniernas konservativa idédebatt i Sverige som tamt och torftigt. Kihlberg har med stor elegans och säkert handlag genomfört sin analys av Svensk Lösens innehåll och identifierat och grupperat de ganska heterogena bidragsgivarna.

Utgångspunkten för Svensk Lösen var, kan man med viss rätt påstå, den s. k. aktivistboken, som år 1915 utgavs anonymt under titeln »Sveriges utrikespolitik i världskrigets belysning». Bland författarna var förutom högnationalister som Rudolf Kjellén och Adrian Molin även socialdemokrater som Otto Järte och Yngve Larsson. Skriften väckte stor uppmärksamhet genom sitt krav på »modig uppslutning på Tysklands sida». Hur denna formulering, som saknar varje direkt motstycke i skriften i övrigt, kommit att insmyga sig i företalet är något av en offentlig hemlighet. Det anses, och har av vederbörande i livet aldrig direkt bestritts, att frasen i fråga av Otto Järte utan medförfattarnas hörande i sista stund tillagts i revideret. På direkt förfrågan har Järte muntligen meddelat att han inte kunde erinra sig exakt hur det hela tillgick, men att den mycket omskrivna passusen inte borde tolkas som krav på ett militärt

ingripande på Tysklands sida, utan uteslutande på en energisk svensk diplomatisk aktion, framför allt i Rumänien, för att stödja östfronten. Förklaringen verkar måhända inte helt övertygande och Järte blev i likhet med sina socialdemokratiska medförfattare som bekant också utesluten ur det ententevänliga socialdemokratiska partiet, till oskattbar båtnad för högern och särskilt Svenska Dagbladet.

Väsentligare är emellertid att när Svensk Lösen började utkomma tidskriftens huvudintresse inte så mycket var att stödja Tyskland, som fastmer att bidra till lösgörandet av Finland och därmed åt Sverige återförvärva en ledande ställning i Norden. Det är Hjärnes älsklingstanke om Sveriges mission i österled, som häri kommer till uttryck och det blir Hjärnes, snarare än Kjelléns åskådning som sätter sin prägel på meningssyftningarna i Svensk Lösen. Även för Järte, som blev en av Svensk Lösens flitigaste och mest inspirerande medarbetare var en svensk skandinavisk stormakt efter historisk förebild det yttersta målet. Det gällde att »knyta an vid Gustaf Adolfs livsverk, att se de idéer nytändas som släcktes den blodiga juninatten vid Poltava . . . och att tio år efter unionsbrottet visa våra nordiska bröder, att Sverige vill göra bot för all svaghet i det förflutna och inviga sig för de framtida värv, som vänta det i Skandinavien.»

Initiativet till tidskriften togs av Adrian Molin inom en tillfällig sammanslutning av yngre aktivister, »Svensk Botten», som konstituerats i medio av juli 1915 vid ett sammanträde på Svenska Stadsförbundet — där Yngve Larsson var anställd. Molin lyckades finna förlagsmän, bl. a. riksmarskalken förutv. utrikesministern Ludvig Douglas, och år 1916 bör-

jade Svensk Lösen utkomma med författaren Sven Lidman som redaktör. Den blev emellertid snart nog en besvikelse för Molin, vars avsikter den inte kom att motsvara. Han klagade över att den blev ett organ »för akademisk Upsala-politik» — med andra ord för Hjärnes i stället för Kjelléns idéer »icke den smidiga och hänsynslösa, för en bredare publik avsedda veckotidning jag tänkt mig». Han drog sig också snart nog ur hela företaget. Att tidskriften inte fick någon folklig förankring visas bäst av att upplagan för 1918 låg vid ca 2 500 ex. varav mindre än 300 prenumeranter, huvudsakligen ur officers-, ämbetsmänna- och akademiska kretsar. Bland kända personer, som prenumererat på tidskriften, märks, meddelar Kihlberg, Ernst Trygger, K. G. Westman, Axel Wennersten, Johannes Hellner, Gustaf Retzius och Gösta Mittag-Leffler samt Bertil Malmberg och David Sprenge! (!).

Kihlberg urskiljer tre huvudriktningar inom aktivismen. För den första, som framträdde tidigast var, skriver han, det bärande motivet känslan av frändskap och samhörighet med Tyskland, politiskt och kulturellt, både i kampen mot Ryssland och i konflikten med västmakterna. Där återfanns just Rudolf Kjellén och Adrian Molin samt till en början också Otto Järte och Yngve Larsson. Den andra huvudriktningen var mera moderat och utgjordes av yngre lärjungar till Harald Hjärne anslutna till Heimdal i Uppsala och tidigare engagerade i försvarsrörelsen och dess organ, Vårdkasen, som nedlagts efter krigsutbrottet. Dess program upptog framför allt Finlands frigörelse och anknytning till Sverige och uppbars av ett nationellt patos och en historisk traditionalistisk statsuppfattning i Hjärnes anda. Den tredje meningsriktningen rekryterades framför allt

av finländska aktivister, som sökt sin tillflykt till Sverige och deras program var Finlands fullständiga frigörelse från Ryssland. De ansåg en militär uppgörelse med Ryssland ofrånkomlig och sökte stöd både i Tyskland och Sverige. Det var de två senare meningsriktningarna, som i huvudsak skulle komma att sätta sin prägel på Svensk Lösen.

Att betona och framhålla Sveriges baltiska uppgifter främst i fråga om Finland och Estland angav Sven Lidman 1918 som tidskriftens utrikespolitiska program och Nils Ahnlund framhöll i en annan programartikel att baltisk har vår politik varit sedan de tider då vårt rike först började samlas. Sveket mot Finland under frihetskriget betecknades också — med särskild skärpa av Harald Hjärnes son Erland Hjärne — som en nationell vanära och ett moraliskt nederlag. I inrikespolitiskt hänseende betonades nödvändigheten av en stark kungamakt. Såsom det ursprungliga och högsta statsorganet var det kungadömet's uppgift att ta ledningen i tider då rikets intressen stod på spel. Folkviljans suveränitetsanspråk måste vika för konungens historiskt grundade anspråk på ledarställningen. Tankegången är Harald Hjärnes och har givit eko så sent som i det »andra borggårdstalet». På det kulturpolitiska området hävdades ofta tämligen extrema åsikter framför allt av Hjalmar Haralds och Johannes Kolmodin. Även Fredrik Böök och Erik Wellander var flitiga medarbetare. Den senare drev främst en idépolitisk polemik mot »liberala slagord».

I sin sammanfattning betonar Kihlberg att Harald Hjärnes kultursyn, inte Rudolf Kjelléns extrema nationalism präglade tidskriften. Det centrala motivet i Svensk Lösen utgjorde kulturkampsperspektivet mot öster. I den mån man kan tala om en

gemensam ideologi och ett gemensamt program bestod det i denna historiskt-traditionalistiska, storsvenska åskådning. Den var, säger Kihlberg, utmärkande för huvudredaktören Sven Lidman, för de främsta medarbetarna — Otto Järte, P. H. Norrmén, Hjalmar Haralds, Erland Hjärne, Johannes Kolmodin och Nils Ahnlund — och den intog en lika dominerande plats i tidskriftens sista nummer som i dess första.

Mats Kihlberg har äran av att på ett föredömligt sätt ha kartlagt den otvivelaktigt mest spännande episoden i svensk konservativ idédebatt.

Donald Söderlinds uppgift har, som tidigare antytts, varit betydligt otacksammare. I sin studie över »Demokrati och parlamentarism i svensk högerpress» har han fått bygga i huvudsak på ledarna i sju av de mest inflytelserika högertidningarna i Stockholm och landsorten plus Svensk Tidskrift, och följden är att hela framställningen får en tämligen abstrakt och anonym karaktär. Det är i någon mån som att analysera dikt utan att känna diktaren. Den konkretion, åskådlighet och framför allt det starka personliga intresse både Elvander och Kihlberg lyckas tillföra sina skildringar genom att sätta åsikterna i relation till individerna har Söderlind nolens volens på det hela taget fått avstå från. Det innebär naturligtvis inte att hans uppsats skulle sakna intresse, men den erbjuder inte samma stimulans som de båda andras mera koncentrerade, överskådliga och mänskligt levande redogörelser. Man erfar alltför ofta lukten av damm och mögel från gamla, gulnade tidningslägg, där man inte längre kan urskilja ansiktena bakom spalterna.

Men åtminstone i ett avseende är Söderlinds uppsats både lärrik och tankeväckande. Högerpressen stred vid tiden för den stora rösträttsrefor-

mens genomförande i det längsta mot ett fullständigt förverkligande av demokratin och parlamentarismen; en speciell frejdighet utmärker därvidlag Leon Ljunglunds Allehanda och kanske något mera överraskande Ivar Andersons Östgöta-Correspondenten. Högern accepterade demokratiseringsprocessen under starkt yttre tvång. Men av stor vikt var, som Söderlind framhåller, att partiet självt deltog i det slutliga arbetet på författningsuppgörelsen och att denna godkändes helt frivilligt — åtminstone formellt — från högerens sida. Därmed följde för högerens del, har Gunnar Heckscher påpekat, »en ofrånkomlig förpliktelse att lojalt arbeta inom demokratins ram». I de av Söderlind undersökta högertidningarna är accepterandet av uppgörelsen ljumt och halvhjärtat, ja ofta bemängt med bitter kritik, men där finns också, om man får tro Söderlind, »vissa ansvars- och lojalitetskänslor mot den överenskommelse som träffats». Den svenska högern är numera, som bekant, fast förankrad inom såväl parlamentarismens som demokratins ram. Det

hindrar emellertid inte att den principiella kritik av parlamentarismen och demokratin som Söderlind refererar ur den tidens högerpress snarare har ökat än minskat i aktualitet. Och man får en känsla av att den konservativa idédebatten i Sverige, sedan detta stora slag stod och förlorades, i stort sett har tynat bort av brist på näring. Svensk Lösen, inspirerad framför allt av Harald Hjärnes idéer, representerade dess sista häftiga upplammande, striden kring författningsreformen ändade med vad som nästan kan sägas vara dess utslocknande. Vad som sedan förekommit har med få undantag varit mörker och tystnad. Hela epoken mellan 1922 och nu har förmodligen mindre att ge än bara de två år då Svensk Lösen utkom. Svensk högerpolitik har blivit aidealiserad, eller om man så vill desillusionerad. Det underlättar förmodligen ett smidigt praktiskt-politiskt samarbete med övriga demokratiska partier inom folkhemmets murar, i välfärdsstatens hägn. Men det underlättar knappast en renässans för de konservativa idéerna i vårt land.

SPANSKA INBÖRDESKRIGET

Av fil. dr ALF ÅBERG

En ny och mera objektiv syn på det spanska inbördeskriget, dess förhistoria och maktkampen under krigsåren ger oss den engelske författaren *H u g h T h o m a s* i sitt över 700 sidor stora arbete om »The Spanish Civil War» (Eyre and Spottiswoode, London 1961, pris 42 sh.). Sina resultat har Thomas nått genom en noggrann genomgång av alla tillgängliga akter, bl. a. de många handlingar om kriget som ingår i det tyska utrikesministeriets arkiv. Han har också studerat dagböckerna från kriget, besökt stridsområdena och inhämtat upplysningar

av krigsdeltagare — det är ett överväldigande antal kända och obekanta personer från båda sidor han tackar i förordet. Boken är inte begränsad enbart till spanska förhållanden: man får i den goda inblickar i allmän europeisk politik under åren 1936–1938. Till detta kommer att boken inte bara har perspektiv och balans utan också är livfullt skriven. Man läser den som en dramatisk skildring av en stor tragedi i historiskt perspektiv.

Thomas ger en bred framställning av Spaniens historia efter kung Alfons XIII:s fall år 1931 och skingrar på ett

övertygande sätt den ännu rådande uppfattningen att republiken skulle ha uppburits av någon samlad folkopinion i Spanien. Ett faktum är att monarkien hade majoritet i landet ännu efter kommunalvalen i april 1931. Det hade under sådana omständigheter varit politiskt klokt att låta den nya republikanska konstitutionen få ett så brett folkligt underlag som möjligt. Så skedde dock inte. De radikala och socialistiska politiker, som skrev konstitutionen, gjorde den till ett i hög grad kontroversiellt dokument genom att identifiera republiken med sin trångt partipolitiska syn.

Spanien har alltid varit ett övervägande katolskt land. Genom att förse konstitutionen med starkt antiklerikala bestämmelser misstänkliggjorde de nya politikerna sin konstitution hos alla troende katoliker och tvingade dem in i opposition mot republiken. Det var, konstaterar Thomas, en politisk dårskap, för vilken huvudansvaret tycks falla på Manuel Azana, regeringens ledande man. Det var inte bara kyrkan som drevs till motstånd mot den nya regimen. Med hjälp av en militärkupp hade republikanerna kommit till makten, men det dröjde inte länge, förrän det uppstod kontroverser mellan dem och armén. På militärt håll ogillade man särskilt den federala uppbyggnad som staten fick med autonoma styrelser i både Katalonien och de baskiska provinserna.

Också stora vänstergrupper opponerade mot konstitutionen, som de ansåg alltför borgerlig. Anarkisterna, som hade en och en halv miljon anhängare, stod beredda att bekämpa regimen med strejker och pistoler. Det var sålunda under dystra premisser som republiken kom till. Bara en minoritet av centerpolitiker och intellektuella radikaler var beredd att helhjärtat stödja den.

Republikens femåriga historia blev

också en serie av uppror. Det började med general Sanjurjos »pronunciamiento» i Sevilla hösten 1932 — hans upprorsförsök var så mycket allvarigare, som han varit den som lett revolten mot kungamakten ett år tidigare. Hösten 1934 följde det våldsammas gruvarbetarupproret i Katalonien och Asturien — det slogs ner av general Franco i spetsen för främlingslegionärer och marockaner, som inkallades av regeringen. De år som följde var en ständig tillbakagång i kaos, våld och mord, säger Thomas.

Landet delades upp i två stora grupper. Den ena var nationalfronten, som bestod av skilda katolska, borgerliga och liberala partier. Till dem hörde några tusen falangister, som gjorde sig skyldiga till svåra våldsdåd och var en svår belastning för fronten. Den andra gruppen var folkfronten, som bestod av så skilda grupper som radikaler, socialister och kommunister. Mellan dem stod en mindre grupp centermän, som var republiken trogna men inte kunde skydda den mot våldet.

Thomas ger en skakande skildring av inbördeskrigets utbrott. Han lägger den huvudsakliga skulden för upproret på generalerna och falangen, som nära samarbetade, men konstaterar samtidigt att republiken redan fallit, därför att den saknade stöd till höger och vänster. Ett stort ansvar faller också på den lagliga regeringen, som inte tillräckligt reagerade mot de fruktansvärda våldsdåd som begicks också på den republikanska sidan under krigets inledningsskede. Antalet mördade borgerliga och klerikala personer uppskattar han till över 85 000 — eller närmare en sjättedel av alla dem som dog under kriget.

Inbördeskriget utlöste en europeisk kris. Medan England och Frankrike bedrev en noninterventionspolitik, som främst var till nackdel för Madrid-

regeringen, stod andra länder beredda att aktivt ingripa. Sovjetunionen stödde regeringssidan, medan Franco fick hjälp av Tyskland, Italien och Portugal. En stor vikt läggs Thomas vid kriget i norr mot baskerna. Deras öde blev fruktansvärt tragiskt, de förlorade sin politiska och religiösa självstyrelse och led ohyggliga förluster mot främlingslegionärerna. Guernicatragedien anser Thomas vara ett dåd av det tyska flygvapnet, som ville pröva sina nya förstörelsemetoder — hans åsikt förefaller väl grundad.

Med Madrids fall var kriget slut. Thomas lämnar också goda informa-

tioner om de ledande personerna. Framst dröjer han vid de huvudagerande: Azana — den landsflyktige, antiklerikale presidenten, som återvände till den katolska kyrkan före sin död — och generalen Franco, som i det längsta tvekade att ställa sig i spetsen för upproret. Thomas anser att Franco är större som politisk än som militär begåvning. Genom en blandning av tålmod, envishet och försiktighet undvek han att binda sig alltför hårt vid de tyska intressena och undgick därför att dragas med i Tysklands fall.

Till redaktionen insänd litteratur:

Lorentz Bolin: Ekonomi och skönhet i landskapet. LT:s förlag. 24: —, inb. 29: 50.

Josef Edström: August Wijkander. Vetenskapsmannen, kommunalmanen, riksdagsmannen. 18: —. (= Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhetssamhälles Handlingar, Sjätte följdens Ser. A. Band 7 nr 1.)

Gunnar Ericsson — EWK: Nytt från gamla Svitjod. LT:s förlag. 14: 50.
Staffan Högberg: Kungl. Patriotiska Sällskapets Historia. Norstedts. 40: —.

Sixten Jonsson — Nils Linnman: Fågelmynen. LT:s förlag 29: 50.